

<http://agce.com.ua/vipusk-n9-2017/shevchenko-juv-socializacija-ditej-z-osoblivimi-potrebami-v-umovah-inkluzivnoi-osviti-v-ukraini.html>

УДК: 376.1 – 056.34:372.3

Ю.В. Шевченко

julia_shevchenko81@ukr.net

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Відомості автора: Шевченко Юлія Василівна, магістр спеціальної психології (медичної). Практичний психолог ДНЗ (ясла-садок комбінованого типу) «Веселка», Київська обл. м. Обухів. Коло наукових інтересів: історія психології, ранній розвиток дітей з особливими освітніми потребами, корекційно – розвивальна робота та інклюзивне навчання. Email: julia_shevchenko81@ukr.net

Details author: Julia Shevchenko, master of psychology education, health. Practical psychologist preschool (nursery-kindergarten combined type) "Rainbow", Kyiv region. m. Obukhov. Research Interests: history psychology, early development of children with special educational needs correction - developing work and inclusive education. Email: julia_shevchenko81@ukr.net

Шевченко Ю.В. Соціалізація дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти в Україні. Стаття присвячена процесу інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в єдиному загальноосвітньому просторі, що являє собою незворотній процес на сучасному етапі розвитку суспільства і його гуманістичних цінностей. Реалізація цих умов потребує зламу стереотипів та оволодіння новими формами роботи всіма учасниками навчально-виховного процесу.

На сьогоднішній день все гостріше постає проблема навчання дітей з обмеженими можливостями в умовах масових загальноосвітніх закладів. Освіта дітей, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку, ґрунтується на принципах вираженої педагогіки, орієнтованої на потреби дітей.

Саме тому навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з типовим рівнем розвитку, членів родин і суспільства в цілому. Інклюзивні підходи у навчанні й вихованні також корисні для родин дітей з особливими освітніми потребами. Вчителі інклюзивних закладів краще

розуміють індивідуальні відмінності й особливості дітей, ефективніше співпрацюють з батьками та іншими фахівцями (реабілітологами, психологами, логопедами, соціальними педагогами).

Ключові слова: спеціальна освіта, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, соціалізація.

Шевченко Ю.В. Социализация детей с особыми потребностями в условиях инклюзивного образования в Украине. Статья посвящена процессу инклюзивного обучения детей с особыми образовательными потребностями в едином общеобразовательном пространстве, что представляет собой необратимый процесс на современном этапе развития общества и его гуманистических ценностей. Реализация этих условий требует взлома стереотипов и овладения новыми формами работы всеми участниками учебно-воспитательного процесса.

На сегодняшний день все острее возникает проблема обучения детей с ограниченными возможностями в условиях массовых общеобразовательных учреждений. Образование детей, нуждающихся в коррекции физического и умственного развития, основано на принципах взвешенной педагогики, ориентированной на нужды детей.

Именно поэтому обучение в инклюзивных учебных заведениях является полезным как для детей с особыми образовательными потребностями, так и для детей с типичным уровнем развития, членов семей и общества в целом. Инклюзивные подходы в обучении и воспитании также полезны для семей детей с особыми образовательными потребностями. Учителя инклюзивных учреждений лучше понимают индивидуальные различия и особенности детей, эффективнее сотрудничают с родителями и другими специалистами (реабилитологами, психологами, логопедами, социальными педагогами).

Ключевые слова: специальное образование, инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, социализация.

Shevchenko J. Socialization of children with special needs in conditions of inclusive education in Ukraine. The article is devoted to the process of inclusive education of children with special educational needs and children with limited functional capabilities in a single general educational space, represents an irreversible process at the present stage of the development of society and its humanistic values. The implementation of these conditions requires breaking stereotypes and mastering new forms of work by all participants in the educational process. The process of inclusive education for children with special educational needs and children with limited functional capacities in a single general educational space is an irreversible process at the present stage of the development of society and its humanistic values.

Today, the problem of teaching children with disabilities in the conditions of mass general educational institutions is becoming increasingly acute. Education of children in need of correction of physical and / or mental development, based on the principles of weighted pedagogy, focused on the needs of children. The concept of inclusive education reflects one of the main democratic ideas - all children are valuable and active members of society.

That is why education in inclusive educational institutions is useful, both for children with special educational needs, and for children with a typical level of development, family members and society as a whole. Inclusive approaches in teaching and upbringing are also useful for families of children with special educational needs. Teachers of inclusive institutions better understand the individual differences and characteristics of children, cooperate more effectively with parents and other specialists (specialists in physiotherapy, psychologists, speech therapists, social educators and others).

Key words: special education of children, inclusive education, children with special educational needs, socialization.

Постановка проблеми. Рівень цивілізованості суспільства багато в чому визначається ставленням цього суспільства до маргінальної групи населення, зокрема до дітей з обмеженими функціональними можливостями та їх подальшої соціалізації.

Для забезпечення соціально-педагогічної допомоги та підтримки дітей з обмеженими функціональними можливостями фахівцям, які працюють з даною категорією дітей, слід забезпечити: посередництво між особистістю дитини, сім'ї, з одного боку, і суспільством з рівними державними та громадськими структурами – з іншого; роль «третьої особи», ланки між дитиною і мікросередовищем, між дитиною з обмеженими можливостями та здоровим дітьми, сім'єю і суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем освіти дітей з особливими потребами присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: Ю.Василькової, А.Колупаєвої, Т.Ілляшенко, Л.Шипіциної та ін. Такі науковці як Ю.Василькова, Т.Ілляшенко, А.Колупаєва зазначають, що головною умовою дитячого благополуччя є почуття захищеності батьківською любов'ю та адекватне її сприйняття оточуючими.

Мета статті. Розкрити шляхи вдосконалення соціалізації дітей з обмеженими функціональними можливостями та особливими освітніми потребами за допомогою інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним з найактуальніших питань сьогоденної системи освіти є інклюзивна освіта для дітей з обмеженими функціональними можливостями та особливими потребами у єдиному освітньому просторі. Кожна країна має свій досвід спеціального навчання таких дітей і пройшла різний шлях від інтеграції до інклюзії.

Якщо говорити про те, яку категорію дітей слід вважати «з особливими освітніми потребами», можна визначити такі категорії: «діти з обмеженими можливостями здоров'я», «діти з особливостями психофізичного розвитку», «діти з інвалідністю».

«Діти з особливими освітніми потребами» – поняття, яке широко охоплює всіх дітей, чий освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема дітей з інвалідністю, дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків) та інших [7, с. 43].

Процес інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами та дітей з обмеженими функціональними можливостями в єдиному загальноосвітньому просторі – це незворотній процес на сучасному етапі розвитку суспільства і його гуманістичних цінностей. Разом з тим, цей процес може вважатися повноцінним, якщо забезпечує три неодмінні умови: навчання кожної дитини відповідно до її особливих освітніх потреб та розвитку; можливість дитини відвідувати навчальний заклад, проживаючи в сім'ї, а батькам – виховувати власну дитину; розширення кола спілкування дитини та підвищення її соціальної адаптації. Реалізація цих умов потребує зламу стереотипів і оволодіння новими формами роботи всіма учасниками навчально-виховного процесу [2, с.248].

На сьогоднішній день все гостріше постає проблема навчання дітей з обмеженими можливостями в умовах масових загальноосвітніх закладів. Одним з оптимальних напрямів у вирішенні цієї проблеми виступає інклюзивне навчання, тобто спільне навчання та виховання дітей з обмеженнями здоров'я і тих, що не мають таких обмежень, за допомогою створення додаткових умов. За кордоном ці питання вирішуються активніше, що зумовлено більшою кількістю, порівняно з Україною, досвіду та напрацювань. Соціальна педагогіка в європейських країнах має давні традиції. Для цього застосовуються дієві практичні здобутки соціальної політики. Проте в Україні, не зважаючи на прийняті закони про громадянські права, діти з функціональними обмеженнями нерідко зустрічаються з низкою суспільних стереотипів, їх часто вважають такими, які дуже відрізняються від решти категорій осіб, аж до маргіналізації.

Саме тому варто звернути пильну увагу на інклюзивну освіту дітей з обмеженими функціональними можливостями. Сучасна соціально-педагогічна наука послуговується терміном «інклюзія» для опису процесу навчання дітей з обмеженими функціональними можливостями в масових загальноосвітніх школах. Часто інклюзію ототожнюють з інтеграцією, однак вона є місткішим поняттям. Інклюзія прийшла на зміну поняттю «інтеграція». Мета інклюзивної школи – дати всім дітям можливість повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найбільш повну взаємодію та турботу один про одного як членів співтовариства [8, с. 329 - 368].

Аналіз нормативно – правової бази свідчить, що права дітей з особливими потребами на сучасному етапі закріплені в багатьох міжнародних документах, наприклад: Декларація про права інвалідів, Всесвітня програма дій стосовно інвалідів, Конвенція про права дитини, Всесвітня декларація «Освіта для всіх». Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів та інших категорій є також в нормативно – правових актах нашої держави (Конституція України, Закон України «Про освіту», Національна програма «Діти України», Закони України «Про охорону дитинства», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям – інвалідам», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та ін.). В цих та інших нормативно–правових актах регламентовано модернізацію освітньої галузі та забезпечення усіх прав і свобод дітей з обмеженими можливостями на ведення гідного життя. Нова методологія спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку обґрунтована у «Концепції реабілітації дітей з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями» (1998), «Концепції державного стандарту спеціальної освіти» (1999), «Концепції інклюзивної освіти» (2010), «Постанові про порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах» (2011), постанові Кабінету міністрів України від 15 серпня 2011 р. «Про затвердження Порядку

організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» та змінах до Закону України «Про дошкільну освіту щодо організації інклюзивного навчання» [2, с. 248].

У цих документах увага концентрується на гуманізації спеціальної освіти, її відкритості, створенні умов для інтеграції вихованця з особливими потребами в суспільство й водночас наголошується на необхідності активізації діяльності держави щодо соціального захисту таких дітей. Офіційно прийнята в державі модель на школу-інтернат перестає бути єдиним і обов'язковим типом закладу, у якому діти з особливостями психофізичного розвитку перебувають в умовах відокремленого навчання та ізоляції від соціуму. У батьків та дітей з'явилася можливість вибору різних форм навчання (домашнього навчання, у дошкільному закладі комбінованого типу, у спеціальній школі, школі-інтернаті, навчально-реабілітаційному центрі, спеціальному класі при загальноосвітній школі, дошкільному закладі, у формі екстернату і т.п.). Але це не в повній мірі задовольняє рівність прав на освіту дітей, які мають особливості психофізичного розвитку, не завжди відповідає їхнім особистим запитам і суспільним потребам [3, с. 33].

Використання такої моделі передбачає надання якісних освітніх послуг дітям з особливими потребами у освітніх закладах комбінованого типу, які мають інклюзивні групи, звичайних класах загальноосвітніх навчальних закладів за умови відповідної підготовки педагогів та надання підтримки сім'ям. Перебування дітей з особливими потребами в звичайному закладі дає свої перші результати. Так, діти з затримкою психічного розвитку починають краще спілкуватися з дітьми, використовують в мові речення, вивчають невеликі вірші. Діти з ДЦП, навчаючись в звичайній початковій школі, мають середній рівень навчання, а з деяких предметів (математика, логіка) – достатній рівень навчання.

За ефективною співпраці члени родини приймають активну участь у навчанні та вихованні дитини. Вона вимагає певних зусиль з боку фахівців та батьків, але ці зусилля приносять свою користь для дітей, родин та

навчального закладу і виходять за межі закладу, поширюючись на життя в суспільстві. Таким чином, основою для соціалізації дитини в суспільство є не лише взаємодія спеціалістів та батьків дитини з порушеннями розвитку, їх критичність і гуманізм, професіоналізм та відповідальність у всій системі стосунків з дитиною, а й дбайливе ставлення до дитини, прояви тепла, розуміння, почуття емпатії та альтруїзму не лише з боку дорослих, а й здорових однолітків.

Виходячи з практики роботи, діти із затримкою психічного розвитку, розладами аутичного спектру, невротичними розладами, ДЦП та легкою розумовою відсталістю становлять найчисельнішу групу серед тих, які потребують спеціальної допомоги у процесі виховання, навчання та соціальної адаптації. Вони значною мірою визначають контингент учнів, особливо дошкільних навчальних закладів та початкової школи, які постійно не встигають у навчанні. Сьогодні педагогічна громадськість чи не найбільше обговорює питання інклюзії дітей із порушенням психофізичного розвитку в єдину освітню систему загальноосвітньої школи.

В Україні спостерігається тенденція до зростання чисельності дітей з порушеннями психологічного та фізичного розвитку і функціональними обмеженнями. Міжнародне законодавство трактує дітей з проблемами розвитку як повноправних громадян та учасників освітнього процесу. Різні країни по-різному вирішують освітні потреби дітей з особливими потребами.

Під інклюзивним підходом розуміють створення таких умов, за яких усі учні мають однаковий доступ до освіти, однакові можливості отримати досвід, знання та подолати упереджене ставлення до тих, хто має «особливі потреби». Розвиток і функціонування системи спеціальної освіти в державі завжди вважалися проявом турботи про дітей з особливими освітніми потребами. Однак, у більшості розвинених країн світу таке бачення системи освіти дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, почало поступово змінюватися. Знання про потреби таких дітей, педагогічний досвід роботи з ними, відповідно обладнані приміщення й досі

мають велике значення, проте, сегрегація (політика примусового відокремлення будь-якої групи населення) учнів наразі розглядається як неприйнятна та така, що порушує право дитини на освіту [7, с. 46].

Освіта дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, ґрунтується на принципах виваженої педагогіки, дієвість яких неодноразово підтверджувалась і використання яких приносило користь всім дітям. Ці принципи передбачають, що відмінності між людьми є природним явищем і навчання слід відповідним чином адаптувати до потреб дітей, а не «підганяти» під сталі погляди щодо організації та характеру начального процесу. Виважена педагогіка, орієнтована на потреби дітей, може допомогти уникнути безцільних витрат ресурсів та краху надій, до чого надто часто призводить низький рівень навчання та шаблонність усталених підходів в освіті [6, с. 9-13].

Інклюзивна освіта – це гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальними навчальними планами та забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку, тобто передбачається здійснення змін освітньої системи, а не дитини. Інклюзивна освіта визнає, що всі діти різні, а навчальні заклади і освітня система повинні підлаштовуватись під індивідуальні потреби всіх дітей – з порушеннями розвитку і без них. Ключовий компонент інклюзивності – гнучкість, врахування особистісних характеристик, які визначають темп навчання кожної дитини.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – всі діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з типовим рівнем розвитку,

членів родин та суспільства в цілому. Як свідчать дослідження, в інклюзивних класах (групах) наголос робиться, в першу чергу, на розвиток сильних якостей та талантів дітей, а не на їхніх фізичних або розумових проблемах. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до цілеспрямованого використання нових знань та вмінь. У більшості випадків дітям просто необхідне доступне викладання, що потребує використання різних методів, які відповідають індивідуальним вимогам, здібностям та особливостям розвитку [5, с. 14-18].

Зміст, форми та методи навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку мають бути корекційно спрямованими. Успіх навчання та корекційно-виховної роботи учнів із психофізичними порушеннями залежить і від правильної організації та здійснення медичного супроводу, а вдале проведення лікувально-профілактичних заходів – від чітко скоординованої діяльності медичних працівників та педагогічного колективу. При порушеннях розумового розвитку відбуваються органічні ушкодження кори головного мозку, наслідок яких – недостатня сформованість всіх складових психіки й, передусім, порушення пізнавальних процесів. Виявляється своєрідність у розвитку відчуття, сприймання, пам'яті, уваги, мовлення, уваги та мовлення [4, с.336].

У більшості випадків дітям просто необхідне доступне викладання, що потребує використання різних методів, які відповідають індивідуальним вимогам, здібностям та особливостям розвитку дитини. Дитина з особливостями психофізичного розвитку не повинна займати особливого становища в закладі, вона має почуватися природно, досягти самостійності, наскільки це можливо. Дуже важливо в інклюзивній групі створити таку атмосферу взаєморозуміння та взаємодопомоги між дітьми, щоб забезпечити дитині з особливостями психофізичного розвитку можливість

самоствердитися, подолати неадекватні установки та стереотипи, набути певних навичок соціальної поведінки [2, с. 30].

У зв'язку з процесом впровадження інклюзивної освіти виникає низка проблем, а саме: недостатня готовність освітніх закладів до повноцінного забезпечення інклюзивної освіти, починаючи із забезпечення фізичного простору для осіб, які, наприклад, повинні пересуватися на візочках, закінчуючи навчальною й методичною літературою для навчання дітей із проблемами зору чи слуху, затримкою розумового розвитку тощо; неготовність наших психологів, вихователів, класних керівників, вчителів-предметників до викладання низки дисциплін для дітей, які мають певні обмеження; соціально-психологічні проблеми, які пов'язані з дискримінацією дітей з особливими потребами, зі стигматизацією. Тобто коли дитина з певними порушеннями знаходиться в закладі зі звичайними дітьми, то часто вона має конфлікти та проблеми в спілкуванні, мають місце й випадки цькування такої дитини, її відторгнення. Тому інклюзивна освіта вимагає: формування позитивної громадської думки, законодавчого, нормативно-правового, наукового та навчально-методичного забезпечення й негайної підготовки кадрів, підвищення фахового рівня педагогів саме в цьому напрямі [1, с.46-47].

Ідеологія інклюзивного навчання виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує рівне ставлення до всіх, водночас створює необхідні умови для учнів з особливими освітніми потребами. Наявність у звичайному класі учня з особливими потребами стає однією з умов сприяння особистісного розвитку однолітків та сприяє успішній соціалізації дитини з обмеженими функціональними можливостями.

Висновки. Отже, результативність навчально-виховної, корекційно-реабілітаційної та лікувально-профілактичної роботи в інклюзивному закладі значною мірою залежить від скоординованості впливу всіх членів команди (керівника закладу, педагогів, лікарів, психолога, дефектолога, реабілітолога, батьків) на дітей з особливостями психофізичного розвитку, комплексного

підходу до планування і реалізації корекційно-розвивальних заходів. Інклюзія означає розкриття кожної дитини за допомогою освітньої програми, яка відповідає її здібностям, враховує потреби, спеціальні умови та підтримку, які необхідні для досягнення успіху.

Бібліографія

1. Валентик Н. Інклюзивна освіта: за і проти [Репортаж з Всеукраїнського «круглого столу» «Психолого-соціально-педагогічні аспекти інклюзивної освіти: за і проти»] / Наталія Валентик // Директор школи. – 2010 – № 14-15. С.- 45 – 58. **2.** Дитинство в Україні: права, гарантії, захист. (Збірник документів): ч. 2, К.: АТ Видавництво «Столиця», 1998. – 248 с. **3. Ілляшенко Т.** Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній заклад / Тамара Іллященко // Соціальний педагог. – 2009. – №5. – С. 26 – 35. **4. Ілляшенко Т.** Затримка психічного розвитку дітей: причини виникнення та корекція. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Науково-методичний збірник / За ред. Н.Софій, І.Єрмакова та ін. – К.: Контекст, 2000. – С. 336. **5. Ілляшенко Т.** Інтеграція дітей з освітніми потребами у загально-освітньому навчальному закладі / Психолог, 2009. – № 10. – с.14-18. **6. Ковальчук С.** Профілактика самотності в осіб з обмеженими можливостями/ Світлана Ковальчук // Соціальний педагог. – 2009 – № 7. – С. 9-13. **7. Сабат Н.** Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання / Надія Сабат // Соціальний педагог. – 2008. – №3. – С.42 – 46. **8. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями // Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. проф. Капської А. 3-є вид. перероб. і доп. – Київ, 2006. – С. 329 - 368.**

References

1. Valentyk N. Inklyuzyvna osvita: za i proty [Reportazh z Vseukrayins'koho «kruhloho stolu» «Psykhologo-sotsial'no-pedahohichni aspekty inklyuzyvnoyi osvity: za i proty»] / Nataliya Valentyk // Dyrektor shkoly. – 2010 –

14-15. S.- 45 – 58. **2. Dytynstvo** v Ukrayini: prava, harantiyi, zakhyst. (Zbirnyk dokumentiv): ch. 2, K.: AT Vydavnytstvo «Stolytsya», 1998. – 248 s. **3. Ilyashenko T.** Intehratsiya ditey z osoblyvymy osvithnyimi potrebami u zahal'noosvitniy zaklad / Tamara Ilyashchenko // Sotsial'nyy pedahoh. – 2009. – #5. – S. 26 – 35. **4. Ilyashenko T.** Zatrymka psykhnichnoho rozvytku ditey: prychny vynyknennya ta korektsiya. Kroky do kompetentnosti ta intehratsiyi v suspil'stvo: Naukovo-metodychnyy zbirnyk / Za red. N.Sofiy, I.Yermakova ta in. – K.: Kontekst, 2000. – S. 336. **5. Ilyashenko T.** Intehratsiya ditey z osvithnyimi potrebami u zahal'no-osvitn'omu navchal'nomu zakladi / Psykholoh, 2009. – # 10. – s.14-18. **6. Koval'chuk S.** Profilaktyka samotnosti v osib z obmezhenymy mozhlyvostyamy/ Svitlana Koval'chuk // Sotsial'nyy pedahoh. – 2009 – # 7. – S. 9-13. **7. Sabat N.** Sotsial'no-pedahohichnyy aspekt inklyuzyvnoho navchannya / Nadiya Sabat // Sotsial'nyy pedahoh. – 2008. – #3. – S.42 – 46. **8. Sotsial'no-pedahohichna robota** z dit'my ta moloddyu z funktsional'nymy obmezhenyamy // Sotsial'na pedahohika: Pidruchnyk / Za red. prof. Kaps'koyi A. 3-ye vyd. pererob. i dop. – Kyyiv, 2006. – S. 329 - 368.